

УДК17(001.1.. «04/14»)

ІРИНА ЦЕБРІЙ
(Полтава)

АНАЛІЗ ІДЕЙ РАННЬОХРИСТІЯНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ (БОЕЦІЯ, КАССІОДОРА, ГРИГОРІЯ, ІСИДОРА, АЛКУЇНА, БЕДУ, ЕГБЕРТА) В ДОСЛІДЖЕННЯХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Обґрунтовано основний спектр ідей у дослідженнях педагогіки перехідного періоду від пізньої Античності до раннього Середньовіччя, проаналізовано зміст реноваційної педагогіки VI – VIII ст. та її роль в еволюції становлення західноєвропейської освіти.

Ключові слова: інноваційна педагогіка, ретретизм у педагогіці, інституціоналізовані засоби середньовічної педагогіки, реноваційна педагогіка, духовно-моральна парадигма освіти раннього Середньовіччя.

Спадщина ранньохристиянських педагогів середньовічної Європи, в якій вищався новий тип європейської культури та освіти, була предметом досліджень упродовж всього Середньовіччя, епохи Відродження, Нового й Новітнього часу. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття ми спостерігаємо нове піднесення інтересу до творчості Боеція, Кассіодора, папи Григорія I, Ісидора Севільського та Алкуїна, що певним чином пояснюється переосмисленням християнських засад в сучасному європейському суспільстві.

Сьогодні тенденція до відродження християнських цінностей, переоцінка людьми різних поколінь морально-етичного змісту християнської педагогіки, активне обговорення можливості введення вивчення релігії в межах шкільної програми вимагає від істориків освіти відповіді на питання про виникнення та зміст релігійних традицій в освіті. Тому автор статті ставить за мету проаналізувати та порівняти концепції науковців стосовно витоків європейського релігійного напрямку в освіті.

Ще в ХІХ столітті спостерігалася значна активізація інтересу вчених різних галузей науки – філософів та істориків, педагогів і літераторів до спадщини фундаторів західноєвропейської філософсько-педагогічної думки. І хоча дослідників доки цікавили лише окремі аспекти їхнього знання, поступово створювався базис для майбутніх фундаментальних досліджень.

Від початку ХХ століття наступає принципово новий етап дослідження творчої спадщини ранньохристиянських педагогів середньовічної Європи. Не дивлячись на те, що такі ідейно-політичні течії, як соціалізм, комунізм і марксизм, охопили європейське суспільство, вони не змогли звести нанівець педагогічних здобутків ХІХ століття. Епоха постмодернізму (початок – 50-ті роки ХХ століття) внесла свої корективи в дослідження ранньосередньовічної педагогічної думки. Вивчення внеску видатних педагогів перехідного періоду ми можемо поділити на кілька напрямів: 1) педагогічно-пошуковий, де спадщина фундаторів християнства розглядалася вченими через призму теорії і практики їхньої педагогічної діяльності; 2) церковно-педагогічний, представники якого досліджували педагогічний спадок нерозривно від історії церкви та духовної освіти; 3) історико-філософський, представлений працями істориків та філософів із дослідження ранньосередньовічної методології науки в контексті становлення та розвитку західноєвропейської філософії; 4) педагогіко-культуроло-

логічний, представники якого намагалися довести, що ранньохристиянські педагоги здійснили ревізію античної культури та знання і відібрали з нього те необхідне, що гармонійно узгоджувалося з християнським світоглядом, 5) універсальний, що охоплює всі галузі знання при аналізі методології ранньохристиянських діячів [1, с. 46].

Перша половина XX століття – це був той час, коли почалися серйозні педагогічні розвідки до спадщини ранньохристиянських педагогів. Саме дослідники даного періоду стали розглядати творчість Кассіодора, Григорія, Ісидора та Алкуїна в контексті їхнього новаційного внеску в розвиток європейської педагогіки. Так сформувався педагогічно-пошуковий напрям у вивченні спадщини раннього Середньовіччя.

З'явилися багатотомні педагогіки, де великі розділи, а то й цілі томи були присвячені витокам християнської методології навчання й виховання. До таких видань в першу чергу можна віднести 12-томну працю П. Монро (1911), де другий том присвячено становленню церковної школи та шкільній методології. Практично в кожній із праць ранньохристиянських педагогів дослідник знаходить педагогічний компонент. Особливу увагу він надає питанням наставництва в ту епоху та відбору й компонуванню навчального матеріалу для шкільних програм [1, с. 53].

У 20-ті роки XX століття до ранньосередньовічної педагогіки вперше починають застосовуватися такі терміни, як «інноваційна педагогіка», «ретретизм у педагогіці», «інституціоналізовані засоби педагогіки» тощо. Так у дослідженні англійського вченого Е. Джонса «Social Aspects of mediaval Psychoanalysis» (1924) стверджувалося, що педагогіка в добу раннього Середньовіччя базувалася на частковому оновленні пізньоримської християнської традиції в поєднанні з бажанням освіченої еліти сховатися за надійними стінами монастиря (ретретизм), тобто, втекти від реального життя. Цьому певною мірою сприяла внутрішня політика правителів держав, котрі здебільшого мали за вихователів монахів на зразок Ісидора Севільського чи Алкуїна. Хоча педагогічна думка щодо таких тверджень буде змінюватися, термінологія, введена Е. Джонсом, залишиться [10, с. 81].

Отже, перша половина XX століття була активним етапом дослідження методології ранньохристиянських педагогів середньовічної Європи. Саме тоді почалося комплексне вивчення їхньої творчості, й учені практично всіх наукових напрямів почали шукати витоки багатогалузевого (енциклопедичного) знання у творчій спадщині діячів перехідного періоду. Наслідком таких розвідок стало те, що на перший план виходять дослідження педагогічного характеру, в яких чітко простежується думка про зародження європейсько-християнської педагогіки та протоуніверситетської системи на світанку Середньовіччя.

Однак лише в другій половині XX-початку XXI століття спостерігаються дійсно якісні зрушення в дослідженні методологічних основ спадщини ранньохристиянських педагогів. Саме в цей час з'являються такі поняття, як середньовічна педагогічна парадигма, реноваційна педагогіка раннього Середньовіччя та отримують аргументоване смислове наповнення. Представники педагогічно-пошукового напрямку висувають різні концепції особистісного бачення методології християнських педагогів.

Зазначимо, що в 50-ті роки в європейських країнах вперше починають видаватися в повному обсязі зібрання творів Боеція, Кассіодора, Григорія, Ісидора й Алкуїна, які стають доступними широкому загалу, а не лише духовній еліті суспільства. Певним чином подібним процесам сприяв перегляд християнських засад суспільства після періоду постмодернізму та нахилу суспільства в бік релігійного виховання, посилення риторичних традицій у сучасній школі.

Учені та видатні вчителі другої половини XX століття тлумачили педагогічну парадигму (від грецьк. – приклад, модель, зразок) як сукупність цінностей, методів, підходів, технічних навичок і засобів, прийнятих у педагогічному співтоваристві в межах наукової традиції в означений період часу.

Із переорієнтацією суспільства від авторитарного до демократично-колегіального способу управління з'явилася тенденція до поєднання різних парадигм навчання й виховання, які були прийнятими в якості зразка на всіх етапах розвитку європейського світу. При орієнтації на індивідуальну траєкторію розвитку учня та студента такий підхід здається нам найбільш доцільним і гуманним.

Однак навіть в останній чверті ХХ століття в дослідженнях мова йде більше про індивідуальну парадигму конкретного християнського педагога, ніж про загальну модель формування нової європейської культури. Переконливим прикладом такого підходу до методологічних основ ранньосередньовічної педагогіки є праці В.Л. Рабіновича «Слово евангелиста Иоанна в учительской культуре европейского средневековья» (1989) та «Исповедь книгочея, который учил букве, а укреплял дух» (1990), де мова йде про особистісні педагогічні парадигми евангелиста Йоана та Алкуїна. Вчений визначає їх як сутнісний метод прийняття педагогічного рішення, ментальну модель поведінки конкретного викладача й наставника. Безумовно, що особистісна парадигма буде відрізнятися від загальноприйнятої, бо враховує власний досвід суб'єкта й не може бути повною, оскільки «ніхто не може знати про все» [7, 115].

Справа в тому, що загальноприйнята на даному етапі педагогічна парадигма й не ставить за мету визначення "всього", а лише сутнісне знання, необхідне для забезпечення еволюційної педагогічної діяльності особи в навколишній соціальній дійсності.

Ця думка чітко простежується в пізніх працях А.А. Фортунатова «К вопросу о педагогической литературе раннего средневековья» (1990) та «Возникновение средневековой школы» (1990), де вчений простежує загальні тенденції у формуванні педагогічної християнської літератури та становленні середньовічної церковно-монастирської школи, не відкидаючи індивідуальний фактор в парадигмі [9, 73].

На рубежі ХХ – ХХІ століть з'являються фундаментальні праці російського вченого В.Г. Безрогова, серед яких «Антология педагогической мысли христианского Средневековья» (1994), «Послушник и школяр, наставник и магистр. Средневековая педагогика в лицах и текстах» (1996), «Сравнительно-исторические исследования педагогических систем и традиций в древности и средневековье» (2001) безпосередньо торкаються педагогічної методології раннього Середньовіччя (поєднання вітхозаповітної, античної та християнської культурних традицій, ідеологія і методика освіти тощо). Роботи вченого вдало поєднують теоретико-педагогічні узагальнення та уривки з достатньо рідкісних першоджерел, що значно підвищує інтерес до досліджуваної епохи. Концепція В.Г. Безрогова полягає в тому, що неможливо розуміти сучасну педагогічно-християнську традицію без вивчення теорії і практики раннього християнства – фундаменту майбутнього розвитку освітянських концепцій Європи.

Поняття реноваційної педагогіки в контекст дослідження педагогічної думки раннього Середньовіччя було введено сучасним російським вченим Г.Г. Піковим, який займається проблемами методологічних засад християнської школи в пізньо-античну добу та в раннє Середньовіччя.

Реноваційна педагогіка (від лат. *renovatio* – оновлення, відновлення) – пояснюється Г.Г. Піковим як обдуманий і логічний процес заміни тих складових попередньої педагогічної парадигми, які не узгоджувалися з якісними змінами ціннісних орієнтирів у суспільстві, залишаючи незмінними її ядро. Іншими словами, це комплексна реконструкція всієї освітньої систем із вилученням із неї тієї частини знання, яке не відповідає вимогам нової епохи. Механізм реновації передбачає цілісний комплекс заходів, спрямованих на оновлення інституалізованої структури суспільства, що підтримується на державному і законодавчому рівнях [6, с. 55].

Г.Г. Піков обґрунтовує ці процеси в працях «Библия и представления европейцев 8-12 вв.» (1995), «Реновационная педагогика Каролингского Возрождения и пе-

дагогические идеи Алкуина» (2000), «Проблема падения Византии в общем контексте ее развития» (2005) «Схоластика в контексте истории европейской цивилизации» (2005). Найбільшу увагу вчений приділяє методології Алкуїна, що реалізувалася в створеній ним системі навчання: ретельний відбір необхідної кількості античного знання, орієнтація на своїх попередників (Кассіодора, Ісидора, Беду, Егберта), щира віра у всепереможність християнського вчення, метод діалогу в навчанні.

Із приводу гармонійного поєднання педагогічних парадигм різних епох в умовах інформаційного суспільства ведеться відкрита полеміка міжнародних конференціях, на сторінках періодичної преси. Публіцистично-дискусійний напрям у дослідженні педагогічної парадигми ранньо-християнських педагогів заохочує до дебатів із приводу актуальності релігійного виховання на сучасному етапі.

Зміна та поєднання педагогічних парадигм на сучасному етапі – питання не лише стратегії національної освіти. Це загальноєвропейська проблема. Так датський дослідник Х. Альварсон, відомий працями на історико-педагогічну тематику, у статті «Смена педагогических парадигм: миф или реальность?» (2004) зазначає, що в Європі практично до 80-х років ХХ століття панувала постмодерністська парадигма освіти, наслідками якої були відсутність заборонених тем і прийомів, надлишкове цитування, деміфологізація свідомості та тотальна десакаралізація (відсутність святинь), відсутність відчуття самоцінності і самозалежності від чогось... Єдине, що протистояло цій парадигмі був марксистський варіант освіти з її заідеологізованістю та авторитарністю. Що ж пропонує Х. Альварсон на протигу цим двом моделям? Учений радить повернутися до позитивного досвіду і поєднати: «багатогранність освіти постмодернізму з її внутрішньою свободою, ніжність і чарівність романтичної епохи, предсмертний екстаз бароко з гордим служінням фундаторів європейської освіти раннього Середньовіччя...» [5, с. 68].

На сторінках «Учительской газеты» розпочався диспут, започаткований Є.Ямбургом, на тему «Гармонизация педагогических парадигм – стратегия развития образования» (2009). Головна мета дискусії полягала в спробі переконати освітянську спільноту, що жодна з педагогічних парадигм минулого не повинна бути відкинута з освітнього процесу. Вікова специфіка учня лише диктує питому вагу кожної з них, вибудовує їхню взаємну конфігурацію, визначає систему взаємовідношень.

О.Ю. Белякова, яка брала участь в дискусії («Средневековая педагогика», 2009) вважає, що на полицях книжкових магазинів сьогодні можна побачити достатньо літератури з ораторського мистецтва. На думку дослідниці, ми є свідками введення до шкільної програми втраченого мистецтва риторики, виходить суспільство відчуло необхідність у навчанні дітей із малого віку мистецтву правильно й логічно мислити, вмінню вести наукову дискусію, грамотно висловлювати власну думку. Сучасне суспільство приваблює гармонійна й глибока взаємодія різних предметів один із одним, яка сприяла вихованню в людей тієї далекої епохи цілісності сприйняття всіх сфер життя людського і Всесвіту, які були благословенні Творцем.

Інтерес до ранньосередньовічної освіти простежується в статтях вітчизняних науковців. Так, зокрема, О. Козубська звертає увагу на спадкоємність церковно-освітніх традицій в Україні («Латинська кафедра у Львові: нова інтерпретація відомих фактів», 2000). Творчості відомих християнських діячів західного світу – апостола Якову та Григорію I Великому присвячені статті К. Гудзик («Григорій Великий», 2006; «Пам'яті апостола Якова», 2006) [3, с. 5].

Не залишилися осторонь цих проблем і представники духовної освіти. Зокрема, представник духовно-освітнього напрямку російський архімандрит К.Говорун у статті «Духовное образование: необходимость качественных изменений» (2010) запропонував залишити для семінаристів підручник і викладацьку лекцію лише в якості каркасу знань, а для отримання основної інформації дозволити їм широко користуватися послугами Інтернету.

Подібна пропозиція викликала протест із боку прихильників класичної церковної освіти, що й на сьогоднішній день базується на методології ранньохристиянських педагогів про наставництво і роль Учителя в передачі духовних цінностей. К. Антонов у відповідь на позицію К. Говоруна у статті «Изменение парадигмы духовного образования» заперечує позитивний вплив пошуку інформації в Інтернеті на формування особистості семінарста. Він вважає, що це погано відобразиться на майбутніх його проповідях, бо інформація Інтернету холодна, неемоційна, безсердечна і беззвучна. А якщо говорити про духовну школу, то її метою є підготовка ораторів. І дуже важливо, щоб під час занять відбувався не лише інтелектуальний розвиток, а й була можливість спілкування з викладачами з проблем щоденних, приходських, з якими семінаристи обов'язково зустрінуться на практиці. У якості прикладу наводилися лекції Григорія великого.

С.Томасович у статті «Мировоззренческая парадигма» (2010) стверджує, що наша педагогічна парадигма – це конгломерат знань наукових і духовних. То ж у залежності від того, яка з двох складових візьме в нас «гору», буде залежати наш нахил. У системі етичного вчення ранньохристиянських педагогів центральне місце завжди посідав Наставник. Він був духовним фундаментом свого вихованця, досить пригадати Исидора чи Алкуїна. Інформація з Інтернету ніколи не замінить особистісного впливу наставника в передачі духовного знання і трактуванні наукового. Таким чином, педагогічні дискусії про поєднання елементів парадигм різних епох сьогодні тривають на всіх рівнях освіти.

Зазначимо, що й провідні вчені християнського світу присвячують сьогодні фундаментальні праці дослідженню методології ранньохристиянських педагогів Західної Європи. А. Дворкін в „Нарисах з історії Православної Церкви“ (2006) розділ присвятив аналізу внеску Григорія Великого в підготовку священнослужителів. Методологія християнських педагогів є постійною темою «Журналів засідання Священного Синоду Російської Православної Церкви» [4, с. 48].

У другій половині ХХ – початку ХХІ століття представники універсального напрямку в дослідженні методології ранньохристиянських діячів не проходять повз аналіз їхньої педагогічної діяльності. Більшість із науковців стверджують, що вчені перехідної епохи від Античності до Середньовіччя були фундаторами не лише нової європейської культури, а й нової християнської парадигми освіти. На таких позиціях стоять відомі дослідники В.І. Уколова («Последние римляне» і парадигмы средневековой культуры», 1992, «Кассиодор и средневековая культура», 1983, «Античное наследие в культуре раннего Средневековья», 1989), А.А. Сванідзе, В.І. Ісаєв, Є.С. Годубцова («Античное наследие как фактор формирования средневековой культуры Западной Европы», 1991), Л.А. Харитонов («Исидор Севильский. Историко-философская драма в семи эпизодах с прологом и эксодом», 2006), П.П.Гайденко, В.В.Петров («Учения о вселенной и человеке в Античности и в Средние века», 2005), О.А.Гаврюшенко, В.М.Шейко, Л.Г. Тишевська («Західноєвропейське Середньовіччя. Історія культури», 2004).

Таким чином, виділяючи кілька етапів, ми констатуємо, що історіографічне поле вивчення творчої спадщини ранньохристиянських педагогів середньовічної Європи достатньо широке. Їхні педагогічні надбання стали провідним предметом дослідження науковців середини ХХ-початку ХХІ століття. Однак відсутність узагальнюючих праць, які б відтворили духовно-моральну парадигму освіти в творчості діячів перехідної епохи, в котрій гармонійно узгоджувалися методологічний, теоретичний і технологічний компоненти, а також їхня реалізація через упровадження в навчальну систему драматизованої літургії, в нашій статті ми прагнули відтворити цю модель, беручи за основу педагогічні праці другої половини ХХ-початку ХХІ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безрогов В. Г. Становление образовательных традиций христианской школы в I-V веках / Виталий Григорьевич Безрогов. — М. : Высш. шк., 2004. — 345 с.
2. Безрогов В. Г. Педагогика Средневековья / В. Г. Безрогов, О. И. Варьяш // Антология педагогической мысли христианского Средневековья. — М., 1994. — Т. 1. — С. 11-28.
3. Гудзик К. Григорій Великий / Клара Гудзик // День. — 2006. — № 14. — С. 4-5.
4. Дворкин А. Очерки из истории православной церкви // Григорий Великий и период «Византийского папства» / А. Дворкин. — 2006. — 17 марта. — № 6.
5. Интеллектуальные традиции европейской культуры (очерки истории образования): учеб. пособ. / И. А. Григорьева, Н. В. Салоников; НовГУ им. Ярослава Мудрого. — Великий Новгород, 2008. — Ч. 1: Античность и раннее Средневековье. — 70 с.
6. Пиков Г. Г. Реновационная педагогика Каролингского Возрождения и педагогические идеи Алкуина / История и социология культуры / Геннадий Геннадиевич Пиков. — Вып. 1. — История и социология образования. — Новосибирск, 2000. — С. 32-81.
7. Рабинович В. Л. Слово евангелиста Иоанна в учительской культуре европейского средневековья. Исповедь книгочех, который учил букве, а укреплял дух / В. Л. Рабинович. — М. : Наука, 1990. — 380 с.
8. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней / Дж. Реале, Д. Антисери. — СПб., 1994. — Т. 2: Средневековье. — 106 с.
9. Фортунатов А. А. К вопросу о педагогической литературе раннего средневековья / А. А. Фортунатов. — М. : Мысль, 1990. — 215 с.
10. Djons E. Social Aspects of mediaval Psychoanalysis Oxford History of Britain. — Oxford, 1924. — 673 p.

ИРИНА ЦЕБРИЙ

АНАЛИЗ ИДЕЙ РАННЕХРИСТИАНСКИХ ПЕДАГОГОВ (БОЕЦИЯ, КАССИОДОРА, ГРИГОРИЯ, ИСЫДОРА, АЛКУИНА, БЕДУ, ЕГБЕРТА) В ИССЛЕДОВАНИЯХ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX – НАЧАЛА XXI ВЕКА

Обоснован основной спектр идей в исследованиях педагогики переходного периода от поздней Античности к раннему Средневековью, проанализированы содержание реновационной педагогики VI — VIII веков и ее роль в эволюции становления западноевропейского образования.

Ключевые слова: инновационная педагогика, ретризм в педагогике, институционализированные средства средневековой педагогики, реновационная педагогика, духовно-моральная парадигма образования раннего Средневековья.

IRYNA TSEBRY

ANALYSIS OF IDEAS OF EARLY CHRISTIAN PEDAGOGUES (BOETHIUS, CASSIODORUS, GREGORY, ISYDOR, ALCUIN, BEDU, EGBERT) IN RESEARCHES OF THE SECOND HALF OF THE 20TH — THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

The main spectrum of ideas in researches of Pedagogics of transitional period from late Antiquity to the Early Middle Ages is grounded; the contents of renovated Pedagogics of the 6th-8th centuries and its role in the evolution of becoming of West-European education is analysed.

Keywords: innovative Pedagogics, retrotism in Pedagogics, institutionalised facilities of medieval Pedagogics, renovated Pedagogics, spiritually-moral paradigm of education of the Early Middle Ages.

Одержано 22.12.2010, рекомендовано до друку 29.12.2010.